

Eesti keelevaldkonna arendamisest – vaade keelenõukogu seest

Birute Klaas-Lang

Eesti keelenõukogu esimees 2005–2016

Kuigi keelel on kanda erinevad ülesanded, võime riigikeele puhul prioriteetseimaks seada funktsiooni olla riikliku, vaimse ja kultuurilise terviklikkuse määraja. Mahuvad ju keele muud funktsioonid (suhtlemisvahend, rahvusliku identiteedi alus, kultuurimälu kandja jne) selle üldise, terviklikkust rõhutava diskursuse sisse. Riigikeele arengu strateegilisel planeerimisel tegeldakse kolme olulise aspektiga: staatuse, korpuse ja haridusega. Riiklikud õigusaktid ja teadlik mainekujundus aitavad tagada keelele vajaliku staatuse; keele kui korpuse teadlik ja teaduslik arendamine kindlustab võimaluse keelt kui paindlikku ja tänapäevast instrumenti kasutada kõigis vajalikes valdkondades, kindlustab kirjakeele ühtse normi ja keeletehnoloogilise toe elektroonilises keskkonnas; haridusega tagame keele (ja just kirjakeele ehk siis ühtse ja normeeritud keelekuju) pärandamise põlvest põlve.

Eesti keel ei kuulu sotsiolingvistiliste määratluste järgi ohustatud keelte hulka (vt Brenzinger jt 2003). Pigem vastupidi – eesti keele seisund pole viimase saja aasta jooksul kindlasti olnud nii hea kui praegu. Eesti keel on oma veidi enam kui 1 miljoni emakeelse kõnelejaga maailma 7000 keele seas kõnelejaskonna suuruselt esimese 300 hulgas¹. Eesti keelt räägitakse kodudes ja keelekasutajail on järelkasv; keelt kasutatakse (vähemalt praegu) kõikides valdkondades argikeelest ettevõtluse ja teaduseni; keel on õppekeeleks kõigis haridusastmetes, põhikoolist doktoriõppeni. Maailmas on sadakond keelt, milles on võimalik saada täies mahus kõrgharidust, ja eesti keel nende seas. Kui mõtiskleda selle üle, mis võiks olla Eesti Vabariigi esimese saja aasta suurimaid saavutusi, siis selleks on kindlasti

¹ vt <https://www.ethnologue.com/>

emakeelse kõrghariduse väljaarendamine. Eesti keelt kaitseb põhiseadus ja keeleseadus, eesti keel on Euroopa Liidu ametlik keel koos kõigi sellest tulenevate õiguste ja ka kohustustega. Meil on hooldatud kirjakeel, on elavnenud huvi eesti keele vastu kõigis tema variantides, sh suur huvi ka regionaalsete keelekujude vastu. Eesti keel kuulub maailma 50 tehnoloogiliselt enim arenenud keele sekka. Eestis kasvab ka jõudsalt eesti keele kui teise keele oskus meie muukeelsete eestlaste seas. Lisaks õpib maailma kolmekümnes ülikoolis igal aastal tuhatkond üliõpilast tundma eesti keelt ja kultuuri ning just nendest üliõpilastest saavad Eesti eestkõnelejad ja Eesti teadmise levitajad maailmas.

Eesti riik on panustanud nüüd juba ligi kakskümmend aastat keelevaldkonna strateegilisse planeerimisse. 1998. aastal tegi Vabariigi Valitsus oma 21. aprilli protokollilise otsusega haridusministeeriumile (praegune haridus- ja teadusministeerium) ülesandeks koostada eesti keele arendamise strateegia. 2000. aasta 6. aprillil asutati haridusministri käskkirjaga Euroopa keelteasta korraldamise Eesti komitee (hilisem Eesti keelenõukogu), mille üheks ülesandeks sai koostada kõnealune strateegia ja nõustada ministrit (alates 2011. aasta keeleseaduse muudatustest) Vabariigi Valitsuse keelepoliitilistes küsimustes: „Eesti keelenõukogu nõustab Vabariigi Valitsust keelepoliitika arendamisel ja elluviimisel“ (EV keeleseadus 2011: 2. ptk, § 7). 5. augustil 2004 kiitis Vabariigi Valitsus heaks „Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010“ (EKAS) ning 25. novembril 2010 eelmise strateegilise plaani jätku, „Eesti keele arengukava 2011–2017“ (EKA) ja selle rakendusplaani, mille koostas haridus- ja teadusministeerium koostöös Eesti keelenõukoguga. Praegu kehtiv arengukava on nii trükitis kui ka internetis saadaval ka ingliskeelsena.²

Keelestrateegia vastuvõtmisele 2004. aastal eelnes mitu aastat tõsist tööd. Et püstitada eesmärgid, valida välja võtmevaldkonnad ja järjestada tähtsamad tegevused, vajasime eesti keele olukorra ja seisundi kirjeldust ja analüüsi. Valmisid seisundiuuringud eesti keele korpuse, staatuse, õigusliku keskkonna, hariduse, uurimise, piirkondlike keelekujude, keeletehnoloogiliste arenduste, aga ka mitmekeelse ühiskonna toimimise jms kohta. Võib liialdamata öelda, et sellist mitmekülgset eesti keele ja eesti keelega seonduva kaardistamist pole meie emakeele ajaloo jooksul

² https://www.hm.ee/sites/default/files/eestikeelearengukavainglise.indd_.pdf

kunagi tehtud. Strateegiline arengukava, mis 2004. aastaks valmis, oli oma objektiivsetele ja subjektiivsetele puudustele vaatamata äärmiselt oluline tähis eesti keele arengus: riik sõnastas oma selged eesmärgid ja konkreetse tegevuskava keelevaldkonna arendamiseks.

Nii 2004. kui ka 2011. aasta arengukavad käsitlevad kõiki eesti keele peamisi valdkondi: eesti keelekorraldust, eesti keele uurimist ja keelekogusid, keeletehnoloogilist tuge, eestikeelset üldharidust, eesti keelt muukeelses üldhariduses, kutseharidusõpilaste eesti keele oskust, eesti keelt teaduses ja kõrghariduses, eesti keele piirkondlikke erikujusid, väliseestlaste keelt, keeleliste erivajadustega inimeste keelekasutust, eesti keelt teiste keelte kontekstis ja rahvusvahelist esindatust, keeleseaduse täitmise järelevalvet ja keeleteavitust.

Eesti keelenõukogu viimane koosseis³ kinnitati valitsuses 2011. aastal ning sinna kuulus keeleteadlasi, ministriumide, ametite ja loomeliitude esindajaid, poliitikuid jt. Tegemist oli laiapõhjalise koguga, kellele eesti keele hea seisund igati korda läks ja kellest igauks tõi lisaks eksperdi-teadmistele (ja seda mitte ainult keeleteaduses) kaasa ka sotsiaalse tundlikkuse keeleküsimumustes. Eesti keelenõukogu ülesandeks ei ole kunagi olnud aga keelekorraldustöö⁴ – normingute eest vastutab Emakeele Seltsi keeletoimkond. EKNi töö on seega selgelt keelepoliitiline. Koostöös HTMiga on keelenõukogu iga kahe aasta järel esitanud Vabariigi Valitsusele ülevaate Eesti keeleolukorrast ning eesti keele arengukava ja teiste strateegiliste keelekavade täitmisest.

Strateegilistes arengukavades ette nähtud ja kokku lepitud tegevuste elluviimiseks on loomulikult vaja vahendeid. Seetõttu on äärmiselt oluline, et arengukavad ja riigi eelarve kujundamine oleksid omavahel kooskõlas. Suurepärastest visioonidest, ambitsioonikatest eesmärkidest ja hoolikalt läbi mõeldud tegevuskavadest pole suurt kasu, kui riigil ei ole võimalik neid ellu viia. Side keelevaldkonna rahastamise ja arengukavade vahel on aga selgelt olemas: nii eelmine kui ka praegu kehtiv arengukava on

³ Eesti keelenõukogu volitused lõppesid 2016. aasta lõpus. Uut keelenõukogu pole artikli kirjutamise hetkeks (veebruar 2017) veel moodustatud.

⁴ Eri riikides on siin kasutusel erinevad praktikad. Näiteks Leedus vastutab keele normingute eest riigikeele komisjon, mis, erinevalt Eestist, töötab Leedu parlamendi (*Seimas*) juures riikliku asutusena ja ühendab vastutuse nii keelekorraldusliku kui ka keelepoliitilise töö eest.

haridus- ja teadusministeeriumi keelevaldkonna eelarve planeerimise aluseks. 2011–2017 arengukava eelarve on 61 miljonit eurot ja selle hulka kuuluvad ka eraldi finantseeritavad riiklikud programmid eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamiseks ja kirjastamiseks, terminiloome ja eesti keele alase uurimistöö toetamiseks, keeletehnoloogia arendustegevuseks ning akadeemilise eesti keele õppe toetamiseks välisülikoolides.⁵

Eesti keele arengukava 2011–2017 täitmisest tehakse kokkuvõtted 2017. aasta lõpuks, kuid vahearuanded, mida EKN esitles keelefoorumitel 2013. ja 2015. aastal,⁶ on näidanud, et üldjoontes kulgeb keelevaldkonna eesmärkide täitmine tulemuslikult. Ilmunud on mitu olulist sõnaraamatut ja enam kui poolsada eestikeelset kõrgkooliõpikut; ilmuma on hakanud eesti keele akadeemiliste tervikkäsitluste sari „Varamu”; kasutusele on võetud keeletehnoloogilisi rakendusi; eesti keele, sugulaskeelte ja üldkeeleteaduse alal lisandus Tartu ülikoolis ja Tallinna ülikoolis näiteks viimase kahe aasta jooksul 20 uut doktorit, keelevaldkonna massiüritustesse on kaasatud rohkesti koolinoori, keelekümblus ning lõimitud aine- ja keeleõpe on üha populaarsemad õppevormid Eesti muu õppekeelega koolides, oluliselt on suurenenud eestikeelseid artikleid avaldavate kõrgetasemeliste teadusväljaannete arv, alustatud on eesti keele tasemeeksamitega teistes riikides, olulisemad eesti keele sõnaraamatud on veebis kättesaadavad, on koostatud eesti viipekeele – eesti keele veebisõnastik, võõrkeele riigieksam on nüüdsest gümnaasiumi lõpetajatele kohustuslik jne.

Saavutatu kõrval on siiski valdkondi ja ülesandeid, mis on jäänud nende aastate jooksul lahendamata: huvi eesti keele õpetaja elukutse vastu on leige; peamiselt venekeelse elanikkonnaga piirkondades, eriti Ida-Virumaal, on õppurite motivatsioon õppida eesti keelt madal ja võimalused seda igapäevaelus kasutada väikesed; valdavalt vene keeles õppivate kutseõppijate eesti keele oskus on nõrk ja ameti omandanud noored ei ole sageli suutelised oma tööülesandeid eestikeelses töökeskkonnas täitma; järjekindlalt kasvab kõrghariduses ingliskeelse õppe osakaal, mille tagajärjel on eesti keel mõnel alal kaotamas õppe- ja teaduskeele rolli; vaatamata jõupingutustele nii riigi kui ka kohalikul tasandil jätkub murdekeele taandumine argikasutusest; viipekeele spetsialistide (sh

⁵ Keelevaldkonna riiklike programmide ja tegevuste kohta vt <https://www.hm.ee/et/tegevused/eesti-keel-ja-voorkeeled/programmid>

⁶ <http://ekn.hm.ee/node/61>

viipetõlkide) arv ei ole piisav kõigi vajalike tegevuste algatamiseks ja läbiviimiseks; eesti keele ja kultuuri õpetuskohtade arv välisülikoolides on langenud; keeletehnoloogiliste rakenduste kättesaadavamaks tegemine takerdub rahaliste raskuste taha jne.

Keele kestlikkuse jaoks on kõige olulisem, et selle kasutusvaldkonnad ei väheneks. Paraku ei saa väita, et eesti keel riigikeelena toimiks tõrgeteta kõigis Eesti piirkondades ja kõikides eluvaldkondades, seda nii asjaajamises ja tarbijateabes kui ka sellistes demokraatia toimimise seisukohalt olulistest valdkondades nagu valimisreklaami keelsus ning rahvaesindajate ja kohalike omavalitsuste valitavate tippametnike eesti keele oskus. Kuigi keelel võib olla riigikeele staatus ja selle arendamiseks sobiv taristu, ei pruugi need tingimused veel tagada keele kestlikkust, kui samal ajal toimub inglise keele kasutusala jäoline laienemine hariduses, ettevõtluses ja laiemalt majanduses ning migratsioon toob endaga kaasa ühiskonnas laialt levinud mitmekeelsuse (Vertovec 2007, 2010, eesti keelest Eesti kõrghariduses vt Klaas-Lang, Metslang 2015, laiemalt Balti riikides Klaas-Lang 2016). Globaalse inglise keele mõju vähemuskeelte kestlikkusele on palju uuritud, nt Skutnabb-Kangas 2000; Phillipson 2003, 2009; Hagege 2006; Canagarajah 2007. Samuti on Euroopas mitmes riigis välja töötatud uuringutele toetuvad riigikeele arendusprogrammid (nt ka Rootsis ja Soomes), kus on ettepanekud ja tegevuskava, et kindlustada riigikeele funktsioneerimine kõigis eluvaldkondades (vt Mäl i mun 2002; Hakulinen jt 2009). Samuti pööratakse palju tähelepanu keelte funktsioneerimisele nii üleilmastumist kui ka tänapäevast infoühiskonda koos kõigi selle arengutega silmas pidades (vt Ehala 2010, Soler-Carbonell 2012, 2014, Ehala jt 2014).

Eesti keele strateegilise planeerimise alased kogemused lubavad esitada ka soovitusi, mida kasutada arengukava koostamisel: 1) et püstitada eesmärgid ja kavandada tegevusi nende eesmärkideni jõudmiseks, on vaja kaardistada keele seisund kõigis kasutusvaldkondades; 2) visioone ja eesmärgid peab toetama konkreetne tegevuskava, mis peab olema riigi tasandil heaks kiidetud, ning tagatud peab olema ka riiklikust eelarvest vajalik rahaline kate; 3) kogu arengukaval ja igal tegevusel peab olema kindel vastutaja; 4) vajalik on pidev seire – kas eesmärgid on muutavas ajas ja keskkonnas endiselt aktuaalsed, kas tegevused toetavad piisavalt nende eesmärkideni jõudmist jms; 5) vajalik on ka pidev teavitustegevus,

et hoida üleval arutlusi keeleküsimustes, teavitada maksumaksjat ning saavutada ühiskonna ja inimeste rahulolu kavandatud tegevustega.

Keele püsimiseks on vaja seda keelt edasi anda põlvest põlve kodus ja koolis. Kõige olulisem on aga keelekasutajaskonna soov ja tahe eesti keelt kasutada. Hoiakud ja motivatsioon on tunnustatud tegijad edukas võõrkeeleõppes. Keelekasutajate hoiakud ja motivatsioon on vaieldamatult ka emakeele kestmisel ääretult olulised. Keel püsib arenemisvõimelisena ja kestab kadudeta, kui seda keelt kasutatakse igal võimalikul juhul. Majanduslikust tulemuslikkusest ei saa me eesti keele kasutamist jätkates tõesti rääkida. Kitsalt tulunduslikus mõttes ei saagi nii väikesearvulise kasutajaskonnaga keel konkureerida „maailmakeeltega” võrdsetel alustel. Eesti keele kasutamisele tuleb peale maksta.

Viidatud kirjandus

- Canagarajah, Suresh 2007. *Lingua Franca English, Multilingual Communities, and Language Acquisition*. – *The Modern Language Journal*. Volume 91, Issue Supplement s1, 923–939.
- Ehala, Martin 2010. Refining the notion of ethnolinguistic vitality. – *International Journal of Multilingualism* 7 (4), 363–378.
- Ehala, Martin jt 2014 = Ehala, M., Koreinik, K., Praakli, K., Siiner, M. Kuidas uurida keele kestlikkust? – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, 2014, 489–508.
- EKA 2011 = Eesti keele arengukava 2011–2017. (<http://www.hm.ee/index.php?03238>)
- EKAS 2004 = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010. (<http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>) EV Keeleseadus = Eesti Vabariigi keeleseadus. Riigi Teataja I, 18.03.2011, 1.
- Hagege, Claude 2006. *Combat pour le Français: Au nom de la diversité des langues et des cultures*. [Võitlus prantsuse keele eest: Keelelise ja kultuurilise mitmekesisuse kaitseks]. Paris: Odile Jacob.
- Hakulinen, Auli jt 2009 = Hakulinen, A., Kalliokoski, J., Kankaanpää, S., Kanner, A., Koskeniemi, K., Laitinen, L., Maamies, S., Nuolijärvi, P. Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma. (http://scripta.kotus.fi/www/verkkajulkaisut/julk7/suomen_kielen_tulevaisuus_kotus_verkkajulkaisuja_7.pdf)
- Klaas-Lang, Birute, Metslang, Helle 2015 *Language policy and sustainability of Estonian in higher education*. – *Duisburger Arbeiten zur Sprach- und*

- Kulturwissenschaft Duisburg Papers on Research in Language and Culture, 161–177. Peter Lang Verlag.
- Klaas-Lang, Birute 2016. State policies and institutional language choice – the vitality of Estonian, Latvian and Lithuanian in higher education. – Sociolinguistic transition in former Soviet and Eastern Bloc countries: Recent developments two decades after the regime change, 235–262. Prague: Peter Lang Verlag. (Peter Lang's series Prague Papers on Language, Society and Interaction / Prager Arbeiten zur Sprache, Gesellschaft und Interaktion, edited by Jiří Nekvapil, Tamah Sherman and Petr Kaderka).
- Mål i mun 2002 = Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket. Betänkande av kommittén för svenska språket. Stockholm 2002. (<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/1443>)
- Phillipson, Robert 2003. English Only Europe? Challenging Language Policy. London: Routledge.
- Phillipson, Robert 2009. Linguistic imperialism continued. London: Routledge.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2000. Linguistic Genocide in Education – Or Worldwide Diversity and Human Rights? Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Soler-Carbonell, Josep 2014. University language policies and language choice among Ph.D. graduates in Estonia: the (unbalanced) interplay between English and Estonian. – *Multilingua, Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 33(3-4), 413–436.
- Soler-Carbonell, Josep 2012. Els reptes de les llengües mitjanes a Catalunya i Estònia en l'era 'glocal'. Una perspectiva comparada de les ideologies lingüístiques dels seus parlants. [Kesksuurte keelte väljakutsed Kataloonias ja Eestis üleilmastumise ajajärgul. Keeleideoloogiatega võrdlev uuring keelekasutajate vaatenurgast] – *Revista de Llengua i Dret* 57, 207–248.
- Vertovec, Steven 2007. Super-diversity and its implications. – *Ethnic and Racial Studies* 30/6, 1024–1054.
- Vertovec, Steven 2010. Towards post-multiculturalism? Changing communities, contexts and conditions of diversity. – *International Social Science Journal* 199, 83–95.